

metanet gösterilmesini öğütlemesi arasında açık bir uyum görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, "fkr" md.; *Tehzibü'l-luğa*, "fkr" md.; Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "fkr" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "fkr" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "faķır", "miskîn" md.leri; Wensinck, *el-Mu'cem*, "faķır", "faķir" md.leri; a.m.f., *Miftâhu künûzi's-sünne*, "miskîn" md.; *Müsned*, II, 305, 325; V, 36, 39, 42; Bu-hârî, "Zekât", 35; Ebü Dâvûd, "Zekât", 24, 33, "Edeb", 101; Nesâî, "İsti'âze", 14, 16; Ebü Yûsuf, *el-Harâc*, s. 156; Şâfiî, *el-Üm*, II, 71; Ebü Ubeyd, *el-Emvâl*, s. 534-535; Taberî, *Cami' u'l-beyân*, Kahire 1968, X, 157; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 122; Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen*, Humus 1969-70, II, 283-284; Ebü Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 961; Kâsânî, *Bedâ'î'*, II, 43; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-meşir*, Şam, ts. (el-Mektebü'l-İslâmî), III, 455, 456; Fahred-din er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XVI, 110; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1969, VI, 419-424; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 170; İbnü'l-Hümâm, *Fet-hu'l-kadr* (Bulak), II, 202-204; Yûsuf el-Kardâvî, *Fıkhü'z-zekât*, Beyrut 1389/1969, II, 544-549; Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, İstanbul 1972, s. 241; Sule Ahmed Gusau, "The Prophet Muhammed (P.B.H.) and the Problem of Poverty and Distress", *HI*, XVI/1 (1993), s. 19-37; Hayreddin Karaman, "Zekât", *İA*, XIII, 500-501; J. Schacht, "Zakât", *EI*, V, 1204; K. A. Nizami, "Faķır", *EI²* (İng.), II, 757-758.

OSMAN ESKICIOĞLU

FAKİRİ

(فكيري)

XVI. yüzyıl divan şairi.

Rumeli'de Üsküp'e bağlı Kalkandelen (Tetova) kasabasında doğdu. Kendisinden bahseden tezkirelerde asıl adı belirtilmediği gibi doğum ve ölüm tarihleri hakkında da bilgi yoktur. Latîfî ve Kınalızâde Hasan Çelebi'nin onu Yavuz Sultan Selim zamanında (1512-1520) ölmüş göstermelerinin, Kanûnî Sultan Süleyman'a sunduğu *Risâle-i Ta'rîfât*'ın 941 (1534-35) olarak verdiği yazılış tarihi karşısında asılsız olduğu anlaşılmaktadır. *Sicill-i Osmânî*'de de Kanûnî devrinde öldüğü kaydedilmektedir.

Medrese kültürüne sahip bulunduğu anlaşılan Fakîrî'nin şiirlerinde Kur'an ve hadis ilimlerinden gelen çeşitli unsurlara rastlanmaktadır. Evliya Çelebi onun ânında şiir söyleme kabiliyetinden söz etmektedir. Orta derecede bir şair olan Fakîrî'nin divanı bilinmemekle beraber çeşitli nazîre mecmualarında bir divançe teşkil edecek miktarda gazelleri vardır. Fakîrî asıl ününü *Risâle-i Ta'rîfât* ve *Şehrengîz-i İstanbul* adlı eserleriyle yapmıştır. Onun şiirindeki mahallîlik yönünü aksettiren bu iki eserde özellikle muh-

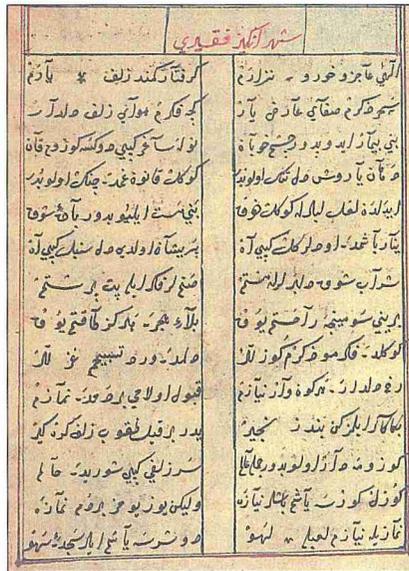
telif tabaka ve mesleklerden insanlarla devrin sosyal hayatına yer verilmiştir. Bu sebeple eserleri sanat bakımından önemsenerek bir seviyede olmamakla beraber tarihî birer vesika değeri taşırlar. Dilinin sade oluşu yanında manzumelerinde divan şiirinde nâdir görülen, sonraları kullanılmaz olmuş bazı deyimlere de rastlanmaktadır.

Eserleri. 1. *Şehrengîz-i İstanbul*. Yirmi beş beyitlik bir girişten sonra Hz. Peygamber'in ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın övgüsüne geçilen eserde önce bir ilkbahar tasviriyle İstanbul'un methi yapılır. Daha sonra şehrin en ünlü güzeline uzunca bir manzume ile yer verilip arada başka bir İstanbul tasvirinden sonra diğer kırk üç güzel ele alınıp anlatılır. Fakîrî'nin bunlarla ilgili tasvirlerinde yer yer müstehcen ve mizahî bir yön kendini gösterir. Eserin Köprülü Kütüphanesi ile (Fâzil Ahmed Paşa, 9/2; vr. 62^a-87^b) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 3051) birer nüshası vardır. Ayrıca Köprülü Kütüphanesi'nden istinsah edilen bir nüsha Atatürk Üniversitesi Ağâh Sırrı Levend kitapları arasında kayıtlıdır (nr. 189-190). 2. *Risâle-i Ta'rîfât*. Eserde XVI. yüzyıl Osmanlı Cemiyeti içindeki çeşitli meslek, mevki ve sınıftan kimseler üçer beyitlik manzumelerle ele alınarak portreleri çizilmiş, gerçekçi bir şekilde bunların kıyafetleri ve davranışları ile haklarındaki mevcut düşünceler aksettirilmiştir. 941

(1534-35) yılında Kanûnî Sultan Süleyman'a sunulan eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüshası (TY, nr. 351) 158 faslı ihtiva etmekte olup sonunda telif tarihini belirten beyit de bulunmaktadır. Bu nüsha mevcutların en tam olanıdır. Köprülü Kütüphanesi nüshasında (Fâzil Ahmed Paşa, nr. 279, vr. 73^a-97^b) fasıl sayısı 122'dir. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüsha ise (Fâtihi, nr. 5424, vr. 89^a-93^b) eksik olup içinde yalnız doksan altı fasıl vardır. 3. *Sâkinâme*. İki varaktan ibaret olan bu manzume İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir mecmua ile (TY, nr. 4097) Atatürk Üniversitesi Ağâh Sırrı Levend kitapları arasındaki bir yazmanın içinde mevcuttur. 4. *Letâîf*. Kaynaklar Fakîrî'nin böyle bir eserinden söz etmemekle beraber *Türkiye Handschriften*'de yer alan Fakîrî külliyyatı (bk. bibl.) içinde *Letâîf* adlı bir eser de bulunmakta ve başında şu ibare yer almaktadır: "Bu letâîf, hayli iğen mergüb Fuzûlî-i zamân Mevlânâ Fakîrî letâîfindendir ki zikr ü beyân ve şerh ü iyân olunur". Eserde Sâdullah Çelebi'den İstanbul kadısı olarak bahsedilmesi ve Sâdullah Çelebi'nin 930'da (1523-24) bu göreve tayin edilmiş olması *Letâîf*'in Fakîrî tarafından yazıldığı kanaatini kuvvetlendirmektedir. Eserin on sekizinci latifesinde şair Figânî (ö. 938/1532) ve Basîrî'den (ö. 941/1535) "merhum" olarak söz edilmesi, kitabın belli aralıklarla uzun bir süre içinde kaleme alındığını göstermektedir. Eserdeki otuz dört latifenin yirmi ikisi insanlarla, sekizi hayvanlar, dördü de diğer şeylerle ilgilidir. İnsanlarla ilgili olanların içinde on ikisi Ahmed Paşa, Necâti Bey, Hayâlî, Figânî gibi meşhur şahsiyetlere dairdir. Bazı latifeler müstehcendir. 1, 2, 3, 6, 8, 10 ve 18 numaralı latifeler Gülçin Ambros tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir (bk. bibl.). Eserde yer alan latifelerden bazılarının Fakîrî'ye ait olmadığı söylenebilir. Bunların bir kısmının, Lâmiî Çelebi'nin (ö. 938/1532) topladığı ve oğlu Abdullah Çelebi tarafından bir araya getirildiği kaydedilen *Letâîfnâme* adlı eserden (İÜ Ktp., TY, nr. 3814) alındığı anlaşılmaktadır.

Fakîrî'nin Edirneli Nazmî'nin *Mecmû-atü'n-nezâir*'inde (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4222) elli üç gazeli yer almaktadır. Ayrıca *Pervâne Bey Mecmuası* ile (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 406) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan nazîre mecmualarında da (TY, nr. 1547, 2955) gazelleri vardır.

Fakîrî'nin *Şehrengîz-i İstanbul* adlı eserinin ilk sayfası (Köprülü Ktp., Fâzil Ahmed Paşa, nr. 279/2)

BİBLİYOGRAFYA :

Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 201^b-202^a; Latîfî, *Tezkire*, s. 268; Kinalizâde, *Tezkire*, II, 768-769; Beyânî, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 2568, vr. 68^a; Riyâzî, *Riyâzû's-şuarâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 761, vr. 107^{a-b}; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 347; *Sicill-i Osmânî*, IV, 25; Mustafa İzzet, *Şehr-engizler* (mezuniyet tezi, 1936), İÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., Tez, nr. 76, s. 56-59; Nesrin, *Fakîrî'nin Risâle-i Ta'rifât'ının Edisyon Kritisî* (mezuniyet tezi, 1939), İÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., Tez, nr. 41; İsmail Uluçgür, *Fakîrî ve Risâle-i Ta'rifât'ı* (mezuniyet tezi, 1947), İÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., Tez, nr. 220; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İstanbul 1958, s. 31-33, 97-101; Kâşif Yılmaz, *Fakîrî, Şehr-engiz-i Fakîrî, Risâle-i Ta'rifât* (yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; H. Sohrweide, *Türkische Handschriften*, Wiesbaden 1981, Band XIII, 5, nr. 283; Haluk İpeken v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 126; Köprülüzade Mehmed Fuad, "Meddahlar-Türklerde Halk Hikâyeciliği Tarihinin Âid Bazı Maddeler", *TM*, I (1925), s. 1-45; Gülçin Ambros (Vienna), "The Letâ'if of Faqîrî, Ottoman poet of the 16 th century", *WZKM*, LXXX (1990), s. 59-78; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3417; Fahir İz, "Fakîrî", *Eİ²* (İng.), II, 758; "Fakîrî", *DİEA*, III, 151.

KÂŞIF YILMAZ

FAKİRULLAH

(فتيرالله)

(ö. 1147/1734)

Erzurumlu
İbrâhim Hakkı'nın mürcüdi.

5 Receb 1067 (19 Nisan 1657) tarihinde Siirt'in Tillo köyünde (Aydınlar ilçesi) doğdu. Asıl adı İsmâil'dir. Hayatı hakkındaki bilgiler Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın *Mârifetnâme*'sine dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın soyundan geldiği söylenen dedesi Abdülcemal ve babası Kasım Tillo'da müderrislik yapmışlardır. İsmâil'in eğitimiyle bizzat babası meşgul oldu. Yirmi dört yaşına geldiğinde tahsilini tamamlayarak medresede ders vermeye başladı. Babası vefat edince de Tillo'daki caminin imam ve hatibi oldu. İbrâhim Hakkı onun genellikle Arapça konuştuğunu söyler.

Dinin emirlerini büyük bir hassasiyetle yerine getiren, kendi işini bizzat yapmaktan, tarlada çalışarak el emeğiyle geçinmekten hoşlanan Fakîrullah'ın kırk yaşında iken geçirdiği ruhî değişim onun manevî hayata daha çok yönelmesine sebep oldu. Hacdan döndükten sonra bir gece yatsı namazı için camiye giderken bir kör kuyuya düştü ve burada mazhar olduğu mânevî haller sonucunda

sekiz yıl süren bir vecd ve istiğrak dönemi yaşadı. Çevresinde toplanan müridlerinin başında Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın babası Molla Osman Hüsnü ile Molla Muhammed gelir. İbrâhim Hakkı küçük yaşta babasıyla birlikte onun sohbetlerine katılmış, faziletlerini ve dinî hayatını yakından göreyerek etkisi altında kalmıştır.

Mârifetnâme'de onun Fakîrullah unvanını alma sebebi ve hangi tarikata mensup olduğu hususunda bilgi yoktur. İbrâhim Hakkı dolayısıyla bu konu üzerinde duranlar Fakîrullah'ın Nakşibendî veya Kâdirî-Nakşibendî olabileceğini belirtmişlerdir. *Mârifetnâme*'de Nakşibendîliğe özel bir bölüm ayrılmış bulunması onun Nakşibendî olması ihtimalini güçlendirir. Ayrıca bu eserde Üveysî olduğu, doğrudan Hz. Peygamber'in ruhaniyetinden faydalandığı da anlatılır.

Hayatının son yıllarında zamanını daha çok müridi ve halifesi İbrâhim Hakkı ile sohbet ederek geçiren Fakîrullah'ın şöhreti her tarafa yayıldığından birçok devlet adamı kendisini ziyarete geliyor veya ona mektup gönderiyordu. Hatta bazı sosyal ve siyasî meselelerin çözümü için yardım ve himmeti isteniyordu. İbrâhim Hakkı, "mürşid-i kâmil" olarak nitelediği şeyhinin mütevezi yaşayışı ve ahlâkı hakkında ayrıntılı bilgi verir.

Uzun murakabe halleriyle tanınan Fakîrullah 1147 (1734) yılında tekrar istiğrak haline girdi. Bir cuma akşamı kendine gelince aile fertlerini ve müridlerini toplayarak vasiyette bulundu ve ardından vefat etti. Cenaze namazı büyük oğlu Abdülkadir tarafından kıldırıldı. Defnedildiği yere yapılan türbeye güneş ışınları, 21 Mart ve 23 Eylül günleri 40 × 40 santimlik bir pencereden girip kubbesinde bulunan bir prizmadan geçerek sandukanın baş tarafını aydınlatıyordu. Ancak bu sistem günümüzde bozulmuş durumdadır. Tillo'da daha sonra İbrâhim Hakkı tarafından yaptırılan dergâhta pek çok kimse eğitim gördü, birçok talebe tahsil yaptı. Fakîrullah'ın türbesi inşa edildiği tarihten itibaren özellikle bölge halkı tarafından sürekli ziyaret edilmiştir ve günümüzde de bu özelliğini korumaktadır. Şeyhin şahsî eşyaları zamanımıza kadar muhafaza edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim Hakkı Erzurumî, *Mârifetnâme*, Kahire 1255/1839, s. 504, 520; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 152; *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, İstanbul, ts., XVI, 318; *Evlîyalar Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, VI, 129-144.

HAYRANİ ALTINTAŞ

FAKR

(الفقر)

İnsanın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlardan yoksun olması veya kendisini her zaman Allah'a muhtaç bilmesi anlamında tasavvuf terimi.

Fakr kelimesi Kur'an-ı Kerim'de bir âyette (el-Bakara 2/268), fakîr ve bunun çoğulu olan fukarâ da on iki âyette geçer (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/181; en-Nisâ 4/6; et-Tevbe 9/60). Fakîr ile yakın anlamda kullanılan miskîn ve çoğulu mesâkin ile bâis ve mâhrûm gibi kelimeler de çeşitli âyetlerde geçmektedir. Hadis mecmualarında da Hz. Peygamber'in fakirliğe ve fakirlere dair birçok açıklamasına yer verilmiştir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "fakr", "faķir" md.leri).

Kur'an'da yer alan fakirlikle ilgili kelimeler maddî veya mânevî ihtiyaç anlamında kullanılmıştır. Mânevî mânada bütün insanlar fakir ve Allah'a muhtaç olup zengin olan yalnız Allah'tır. Bu anlamdaki fakrın insanın temel niteliklerinden biri olduğu hususunda görüş birliği vardır. Söz konusu âyetlerin çoğunda ise maddî anlamdaki fakirlik üzerinde durulmuş ve bununla ilgili hükümler konulmuştur. Buna göre fakirlik Allah'ın insanları imtihan ettiği yollardan biri olup sabredenler bu imtihanı kazanmış olurlar (el-Bakara 2/155). Zenginlerin mallarında ihtiyacından dolayı isteyen ve yoksulun belirli bir hakkı vardır (el-Meâric 70/24-25). Zekâtın kimlere verileceğini açıklayan bir âyette (et-Tevbe 9/60) sıralamanın başında fukarâ yer almaktadır (bk. FAKİR).

Hadislerde fakirlik konusu daha geniş olarak ele alınmıştır. Hz. Peygamber fakirliğin tabii olarak korkulan ve istenmeyen bir durum olduğuna işaret eder (*Müsned*, II, 231, 250, 410; İbn Mâce, "Veşâyâ", 4; Nesâî, "Veşâyâ", 1, "Zekât", 60). Bizzat kendisi fakirlik fitnesinin şerrinden Allah'a sığınmış (*Müsned*, VI, 57, 207; Ebû Dâvûd, "Edeb", 101; Nesâî, "İstî'âze", 14, 16, "Sehiv", 90), çevresindekilere de şu tavsiyede bulunmuştur: "Fakirlikten, kırlıktan, zilletten, kötülük etmekten ve ve kötülüğe uğramaktan Allah'a sığın" (*Müsned*, II, 540). Bununla birlikte Resûl-i Ekrem o günün güç şartları içinde yoksulluk sıkıntısı çekenlere sabır ve metanet tavsiye etmiş, iffetli ve onurlu yoksulları âhirette nâil olacakları üstün nimetlerin müjdeleriyle sevindirmiştir. Bu hadislerde fakirlerin zenginlerden